

GUSTAU MUÑOZ

No sé realment si em pertoca a mi o si sabré —o podré— fer un article com aquest en memòria de qui va ser el meu germà gran, que va morir el proppassat 23 de febrer a Madrid. Però ho intentaré. Jacobo Muñoz (el tercer amb aquest nom a la família) ens deixà aquell dia d'una manera verament sobtada —però no exactament imprevista. No patia cap malaltia greu o fulminant d'aquelles irreversibles, però sí un estat general bastant malmès, que feia témer el pitjor en qualsevol moment. El propi d'algú que havia contravingut tots i cadascun dels consells per a una vida saludable i asèptica que tant proliferen en aquesta època del culte al cos, a la salut i a la prolongació fins al límit de l'existència terrenal. D'una existència que sovint esdevé torturada a les acaballes, per les limitacions sobrevingudes, la dependència forçada, l'ensorrament, una a una, de les capacitats que havien fet la vida plaent. Jacobo em va dir literalment, en una de les darreres converses, que «estava molt fart de la vellesa». S'ha estalviat la decrepitud final. I per aquest cantó, res a plànyer. Per un altre, el de la proximitat i la presència enyorades, tot.

Ens separaven onze anys, una distància ben considerable. Però amb ell vaig tenir un tracte i un diàleg sovintejats a partir de l'adolescència i fins al final. No sempre passa, entre germans. Des de les diferències, importants en tants aspectes, l'entesa va ser sempre la norma.

Jacobo fou un estudiant i un jove intel·lectual brillant a la València dels anys cinquanta i seixanta. Passà de la filologia germànica —coneixia molt bé l'alemany— i de la literatura, especialment la poesia, a la filosofia. Animà una revista mítica, *La Caña Gris*, en què van publicar escriptors i poetes molt diversos (incloent-hi Joan Fuster), que culminà la seua trajectòria amb un extraordinari número d'homenatge al gran poeta exiliat Luis Cernuda. Juan Gil-Albert, Francisco Brines —el poeta d'Oliva, gran amic de Jacobo— o Jaime Gil de Biedma hi estaven estretament relacionats. Gil-Albert, per exemple, s'autoedità alguns llibres, com *Poesia o Concierto en 'mi' menor*, acollint-se al paraigües de *La Caña Gris*.

A la Universitat de València, al carrer de la Nau, Jacobo estudià Filosofia i Lletres, s'implicà en el moviment del Sindicat Democràtic d'Estudiants i l'ADEV (Agrupació Democràtica d'Estudiants Valencians). Cap al final de la carrera es barallà, com molts altres, amb el catedràtic Manuel Garrido, que havia aterrat a València després d'una tèrbola oposició que guanyà en detriment de qui realment sabia Lògica i Filosofia de la Ciència, que era Manuel Sacristán. Amb l'ajut d'aquest —que conegué a València arran d'una conferència que un grup d'*infiltrats* molt joves li havíem organitzat a l'Ateneu Mercantil—, Jacobo es traslladà a Barcelona i allà entrà com a professor a la Facultat de Filosofia, al vell edifici de la plaça de la Universitat, amb Emilio Lledó.

S'hi estigué una dècada llarga, a Barcelona. Fundà la revista, i després també editorial, *Materiales*. Treballà intensament, en la docència, en el terreny editorial (amb Grijalbo), llegí la tesi doctoral sobre Ludwig Wittgenstein, i publicà el primer llibre, *Lecturas de filosofía contemporánea*. Uns anys intensos i inoblidables, aquells setanta. De compromís polític. Ell a prop del PSUC, en l'entorn del grup de Sacristán, amb una relació especialment afectuosa amb Paco Fernández Buey. Políticament s'havia iniciat a València als ambients del PSV: tingué també una època valencianista. Després passà al PCE, entenc que de manera laxa. Però efectiva. Encara el recorde prestant testimoni, assessorat per l'advocat Albert Garcia Esteve, en defensa d'algun dels processats en un Consell de Guerra arran de la manifestació del Primer de Maig de 1967, que havia acabat amb una batussa amb la policia, que es va veure desbordada. Jacobo hi anà a la vista amb un volum de les obres de Kant en alemany sota el braç.

Després de Barcelona, vingué Madrid, la Complutense, on havia guanyat una plaça i esdevingué catedràtic de Filosofia. Hi ha deixat una petja important, com també prèviament a Barcelona. Per les seues qualitats de professor i d'incitador al pensament crític, de transmissor del saber filosòfic en termes radicalment contemporanis i ben informats. Però sobretot pel tarannà irònic i reptador envers tots els establiments i les recialles de la tradició anacrònica que poblava els ambients acadèmics, en un indret poc ventilat, escassament *aggiornat*, com era la Facultat de Filosofia de la Complutense. Hi va posar, doncs, un llevat transformador de gran eficàcia. Jacobo va contribuir, jo crec que decisivament, a l'actualització del concepte i la visió de la filosofia tant a Barcelona com a Madrid. Els seus deixebles i la seua obra són un testimoni clar en aquest sentit. Una obra considerable i una influència perdurable, com han posat de manifest diversos articles, aportacions i obituaris apareguts arran de la seua mort. O com es pot comprovar al volum d'homenatge —la vella tradició del *Festschrift*— titulat *Constelaciones intempesti-*

vas. *En torno a Jacobo Muñoz*, a cura de Germán Cano, Eduardo Maura i Eugenio Moya, publicat el 2015.

Ara, ací, jo podria o hauria de parlar en termes més personals. Qui em coneix ja sap que a mi, això, em costa bastant. Millor reservar els espais més íntims, potser. Tal vegada per una qüestió de pudor o de caràcter... Jacobo no era persona fàcil, ni lineal, ni exempta de contradiccions. Per descomptat. Crec que vitalment l'havia marcat el contrast i l'ensopegada amb la figura paterna. També el destí d'una família peculiar, d'una certa burgesia d'esquerres en davallada, per dir-ho així. Amb un pare frustrat en la seua gran vocació acadèmica per la represàlia del franquisme, doblat d'empresari a contracor, però amb una ferma vocació cultural i artística. A casa teníem una bona biblioteca, mon pare tocava el violí, i ma mare el piano; hi sonava tothora música clàssica i circulava molta gent diversa relacionada amb la cultura.

Jacobo hagué de fer-se un espai propi i inventar-se com a persona, amb la seua singularitat irreductible, difícil de viure en un ambient com el de la València dels anys cinquanta. El món de la cultura, sobretot, fou el seu món. Tenia ben assumides les contradiccions. Va patir el just. Era partidari del plaer. Detestava —com també jo mateix— el sentiment tràgic de la vida. Per herència materna, em sembla, tenia una predisposició a fer agradable la vida als altres, als qui l'envoltaven, un tret molt d'agrair.

El món de la cultura fou el seu món, he suggerit. I tant! Més enllà de la filosofia —entre el marxisme i la filosofia analítica—, la literatura, la poesia, la història. I sobretot la reflexió sobre la decadència d'un món d'alta cultura europea de l'època burgesa, altament civilitzat, tocat de mort. El món de Goethe, de Schiller, de Thomas Mann, de l'ideal de la *Bildung*, de Proust, de Hermann Broch, de Musil, d'André Gide, el món de l'art i de la música... aquell món que pràcticament ha desaparegut, esmicolat i engolit pel cataclísmic segle XX i també —o potser sobretot— pels canvis irreversibles en l'estructura social. Un món d'alta cultura que en certa mesura Georg Lukács aspirava a preservar —vana il·lusió—, en alguns dels seus aspectes, en el socialisme. Aquest era un tema que interessava molt Jacobo, com es pot veure al seu llibre *El ocaso de la mirada burguesa* (2015).

A més de moltes altres coses, d'una capacitat expressiva i d'escriptura notables, i d'una ment brillant que impressionava, perquè sabia emprar els recursos de la retòrica en el millor sentit de la paraula —i s'explicava molt bé—, Jacobo era un gran treballador. D'aquells que potser sublimen amb un treball intens altres aspectes de la vida. Durant un temps, la seua obra en format de llibre no va ser gaire extensa. Hi havia aquell volum, *Lecciones de filosofía contemporánea* publicat primerament a l'editorial Materiales el 1977 i que fou reeditat en Ariel el 1984. Però posteriorment el doll de llibres fou abundós. Una vegada vaig consultar el seu currículum

acadèmic i de publicacions. Més de cent pàgines atapeïdes. Cursos, conferències, congressos, 29 tesis doctorals dirigides, seminaris, articles, capítols, llibres col·lectius, llibres propis, un Diccionari de Filosofia, una Antologia de Marx.... Una tasca ingent. No exagerada, però. No buida de contingut, reiterativa o refregida, com passa sovint en la indústria acadèmica, sinó substancial.

El darrer llibre que publicà és el volum col·lectiu *Manuel Sacristán. Razón y emancipación* (Biblioteca Nueva, 2017), coordinat per ell amb Francisco José Martín. Una aportació al coneixement de l'obra i la significació de Sacristán, en la qual és especialment rellevant la participació dels seus deixebles de Madrid, com José Luis Moreno Pestaña, Mario Espinoza, Eduardo Maura o Pablo López. A través de Jacobo la influència i el coneixement detallat i proper del gran filòsof que fou Sacristán arribava finalment a Madrid, cosa que no havia passat prèviament en aquesta mesura, perquè les distàncies amb Barcelona han pesat i pesen encara molt. El deute amb Sacristán era honorat així, amb aquesta i altres iniciatives.

Més enllà de les traduccions, les edicions, els volums sobre qüestions filosòfiques com el relativisme, l'hermenèutica, la filosofia de la història, els valors del republicanisme, Marx, l'Escola de Frankfurt, Karl Kraus, Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Fernando de los Ríos, o Georg Lukács, em sembla que els seus llibres més personals i mereixedors d'una especial atenció són *Figuras del desasosiego moderno* (2002) i *Filosofía y resistencia* (2013). També publicà un volum interessant en català, *Materials per a una ontologia del present* (editorial Germania, col·lecció Sagitari).

No puc evitar l'evocació de Jacobo lligada a espais molt concrets. A la casa familiar del carrer de Ciril Amorós de València, on passaven tantes coses; al poble de Bronchales, a Terol —el nostre territori mític, o paradís perdut, d'infantesa—, on estiuèjvem i on seran dipositades les seues cendres; a la casa, o més aviat el casalici, que tenia amb Isabel Martínez-Mora, la seua dona, a Biar, allà al sud, prop d'Alacant, on el català ressona amb fluïdesa, esplendent. Són molts records. I la nostàlgia ja em sotja. Per això posaré ací punt final. Algú, potser, un dia, reconstruirà la memòria d'una vida i d'una trajectòria intel·lectual fructífera, apassionada, intensa. Contribuirà, probablement, a fer més entenedor aquest mosaic complex, de tesselles que no sempre encaixen, que és la nostra vida i el nostre país, en un triangle en tensió que va de València a Barcelona i a Madrid (seu del poder). Però que s'estén molt més enllà i enllaça sortosament, a través de la cultura, amb el vast horitzó europeu, especialment germànic en el nostre cas, que mai va perdre de vista. Sobretot en la seua vessant crítica, d'alta cultura i d'aspiració emancipadora. Del costat tothora dels perdedors de la història, que algun dia —qui sap?— seran rescabats. ☺